

Ett dygdetiskt perspektiv på krigets historia och samtidens hotbildsbaserade samhällssyn

Peter Haldén & Björn Tjällén (red.), *Mod i Strid och Filosofi. Dygdetiska perspektiv från Aristoteles till drönarkriget*, 239 s., Nordic Academic Press, Lund 2017.

FINNS DET FORTFARANDE dygder i krig, eller i samhället för den delen? Vilken roll spelar krigiskt hjältemod och mod i dag? Gick tanken om hjältemod i krig förlorad senast när kalla kriget tog slut på 1990-talet? Det här är frågor som man kan ställa i relation till det av Francis Fukuyama lanserade begreppet ”historiens slut” och till de diskussioner som begreppet gav upphov till. Eller borde hjältemod och dygder snarare ha en mer central roll när vi talar om krig eller om till exempel utbildning av soldater? Skulle dygder tillföra klarhet till en splittrad samhällelig diskussion, där hotbilder betonas och där samhället framstår som ett risksamhälle? I artikelantologin *Mod i Strid och Filosofi. Dygdetiska perspektiv från Aristoteles till drönarkriget* behandlas dessa frågor ur ett historiskt perspektiv, framför allt med Aristoteles måttlighet betonande dygdetik som fixpunkt. Det sanna hjältemodet har genom historien betraktats via ett krav på rimlighet, såsom en balansgång i gränstrakten mellan feghet och dumdrigt mod.

I bokens tvådelade inledning presenteras artiklarna. För det första behandlas kulturiseringen av krigsforskningen och frågan om krigaretosets återkomst och roll i modern krigsföring. För det andra behandlas dygdetikens roll i historien, framför allt vad gäller kriget. Ett dylikt tillvägagångssätt var ännu för tio år sedan ganska oprövat, och frågor om kriget som en bredare kulturpåverkande faktor stod närmast utanför forskningsfältet. Till exempel väckte krigarbegreppet häpnad, eftersom det närmast förknippades med förhistoriska eller icke-europeiska kultursfärers stamkulturer, såsom zuluerna i södra Afrika.

Föreställningen om det postheroiska kriget gavs form på 1990-talet efter kalla kriget (Christopher Coker, Edward Luttwak). Särskilt teknologiseringen av det moderna kriget, som hängde samman med Kuwaitkriget (1990–1991), och den låga dödssiffran bland de egna gav upphov till bilden

av kriget som ett dataspel utan mänskliga bevekelsegrunder. I världen efter 2001 fick kriget dock hastigt ett nytt ansikte, man började tala om asymmetrisk krigsföring. Professionaliseringen av kriget, kostnadsökningen och teknologiseringen har snarare återskapat krigarklassen. Också teknokrigens motståndare är krigare, inte disciplinerade medborgarsoldater. I stället för den värnpliktiga medborgaren har yrkesarméerna, legosoldaterna, säkerhetsbranschens företag och ideologiska kombattanter allt synligare trätt in i våra livscirklar.

Enligt Peter Haldén och Björn Tjällén stämplas diskussionen om krig av en brist på begreppshistorisk kännedom. Man talar inte längre om krig med termer som uttrycker hjältemod och tapperhet, utan med en mer yrkesmässigt precis terminologi. (Vad beskriver bättre kulturell förändring än språkets förändring.) I boken presenteras tre lösningar på en bristande krigsdiskurs. För det första bör fokus riktas på själva striden i kriget. (Samma brist kännetecknar likaså den finländska forskningen om krigets kulturhistoria, upplevelsehistoria, känslornas historia eller begreppsmönstret ”den nya krigshistorien”). För det andra bör man inte begränsa frågan om mod till en smal krigisk kontext, utan den borde granskas ur ett bredare kulturellt sammanhang. För det tredje är det viktigt att historisera olika fenomen.

I boken fästs alltså uppmärksamhet vid den bredare kulturens inverkan på kriget och på krigets inverkan på den bredare kulturen. Beträffande politiker syns det här särskilt i USA och i Israel i att personlig framgång i krig betonas som en bakgrundsfaktor för en lyckad politisk karriär. Fenomenet är inte nytt, till exempel drevs Gustav III av ett behov att rättfärdiga sin makt genom krigsframgångar. Solkungen Ludvig XIV var å sin sida känd för återkommande hänvisningar till Herkules. Makt legitimeras med hjälp av krigsmanskap. Också till exempel US Army skapar ett krigarets och utnyttjar det i sin rekrytering.

Dygdetikens roll behandlas i flera artiklar i syfte att förstå krigsföring och kultur. Tidsspännet sträcker sig från antiken via medeltiden till nya tiden och vidare till nutid, som definieras som ett risksamhälle – ett samhälle där riskerna och hotbilderna definierar framtidsutsikterna. Skribenterna är med undantag av en norrman svenska, vilket kan ses som en styrka då bokens olika delar diskuterar väl med varandra.

I den första tematiska artikeln ”Mannamod, övermod och vansinne i fält och filosofi under antiken” behandlar Erik Eliasson det antika begreppet *andreia*, som betyder (manlig) tapperhet i strid. Eliasson förklarar hur man kan finna relevanta beröringspunkter mellan antiken och nutid, fastän de fältstrider som utkämpades mellan hoplitfalangerna skenbarligen inte har något gemensamt med dagens drönarattacker eller hybridkrigföring (ett begrepp vars användning i den dagspolitiska diskussionen är mycket

diffust). Kopplingen till dagens krig finns närmast i krigen före Napoleon än i 1900-talets världskrig, vilka särskilt från och med 1990-talet har ersatts av en tömning av slagfälten, färre värnpliktsarméer, professionalisering och teknologisering.

De antika stadsstaternas kamp på liv och död gav upphov till krigets glorifiering och till att man teg om förluster på grund av uppoffringens oundviklighet. Ändå accentueras krigen i antikens historiebild, fastän deras roll inte är så genomgående dominerande som man ofta tror. Bland annat definierades männens samhällsstatus på basis av ekonomisk ställning och inte utifrån militär hierarki. Dessutom betraktade man kriget som en praktisk färdighet som man lärde sig snarare än en medfödd egenskap hos en viss klass eller grupp. Särskilt från och med 400-talet f.Kr. kan man observera ett framhävande av skolning och att legosoldater blir vanligare, i stället för stadsstaternas medborgare–värnpliktig-arméer. Legosoldaterna utgjorde en egen samhällsklass, som dock alltid skulle stå under icke-militärens kontroll.

Finns det beskrivningar av krigstrauman eller andra psykologiska följder av krig i de antika texterna? Platon behandlar i sitt verk Sokrates krigsupplevelse, där hans insats orättvist hamnade i skuggan av Alkibiades, som firades som hjälte. Platon ger uttryck för den moraliska orättvisa som Sokrates upplevt. Eliasson kopplar samman upplevelsen av moralisk orättvisa med den moderna forskningen om krigstrauman, där man kunnat konstatera att upplevelser av orättvis behandling från till exempel förmän eller annars är en vanlig bakgrundsfaktor bakom allvarigare psykologiska åkommor åsamkade av krig. Om inte annat så återspeglar antikens texter åtminstone krigets psykologiska följder.

Aristoteles behandlar å sin sida i *Den nikomachiska etiken* mod i förhållande till rädsla (*phobos*) och dristighet (*tharros*). Aristoteles framhåller den ädla döden, alltså död i strid, som en dygd. Han lyfter fram hur legosoldater verkade vara mera rädda för döden än för vanära, men poängterar att de verkligen dygdiga är räddare för vanära än för döden. Också en modig soldat upplever rädsla, men förlorar inte på grund av det sin stridsmoral och flyr. Aristoteles sammankopplar mod, inte med en avsaknad av rädsla, utan med en rationell hantering av den, vilket hänger samman med rättfärdig krigsföring. I ett dygdigt rättfärdigt krig kan man hantera sin rädsla och fortsätta strida, trots att man riskerar döden. Dygd är med andra ord hantering av rädsla genom rationaliserande.

Andreia var snarare en offentlig dygd än en privat. Tapperhet i strid, *andreia*, skyddade också soldatens psyke under och efter striden. *Andreia* gav honom socialt kapital i livet överlag och fick också individen att strida bättre. Eliasson menar att förutom krigets negativa följder, såsom rädsla och krigstrauma, är också de positiva mycket kulturbundna, och går inte

som sådana att koppla samman med vår tid. Eliasson lutar sig i den väl-skrivna artikeln starkt mot Crowleys analys av faktorer som skyddade den i falangerna stridande hopliten från posttraumatiska stressymptom.

I avsnittet om medeltiden, ”Mod, militärpsykologi, militärsociologi och krigsetik i en medeltida furstespegel”, behandlar Björn Tjällén mod, soldatpsykologi, soldatsociologi och krigets etik genom furstespeglarna. Regementsspeglarna adesspeglarna och motsvarande är gammalt grundmaterial för forskarna, och det gäller också dem som studerar början av nya tiden.

Enligt Tjällén upprätthöll riddarkoden krigardygdena som en inspirationskälla för krigarreliten, men därtill problematiserades också mod och dess rätta natur under medeltiden. Den dygdetik som speglarna förevisade handlade om eftersträvansvärda dygder och om laster man skulle undvika. I bland annat det krigarideal som Rolands sång prisade så högt var utgångspunkten strid mot en övermäktigt fiende, men också mer finfördelade tolkningar av mod förekom. John Barbours versepos *The Bruce* från 1370-talet kritiserade Robert I av Skottland för fruktlös strid mot en övermakt, som enbart ledde till tappra mäns död. Uppvisad dumdristighet i stället för mod stred mot anspråkslöshetens dygd. Också Aristoteles dygdetik representerade en mer nyanserad dygdetik och i dess franskspråkiga version illustrerades detta med hjälp av tre riddare. Riddaren skulle hantera sina rädslor, men också undvika överdrifter. Mod var alltså självbehärskning, som grundade sig på måttlighet och på kontroll av de egna känslorna genom användande av förståndet. Också upplevelsen av rädsla och det naturliga i rädslan behandlades i stor utsträckning och man förstod det som en del av striden. Det var också naturligt att människor reagerade på rädsla på olika sätt. Mod var hur som helst alltid en fråga av första rang, och något som soldaten behövde.

Att modet var centralt poängterade också Ægidius i det ursprungligen år 1280 författade *Regimine principum*, som innehåller råd om hur man hanterar stridsstress. Han framhäver det sociala tryckets betydelse för mod. Han gör också en observation om hur soldater betar sig dygdigt i sitt fädernesland, men förvandlas till något annat på främmande jord. I det medeltida dygdmaterialet kan man alltså utläsa en problematik som påminner om modern krigsföring. Furstespeglarna framhävde självbehärskning som en central dygd. Den som kontrollerar sig själv kan leda andra. Ur framhävandet av mod och självkontroll kan man också härleda principen om det rättfärdiga kriget.

Kristine Kolrud diskuterar i artikeln ”Tapperhet i den tidigmoderna konsten” representationen av krigardygdena i tidigmodern konst. Tapperhet framställdes ofta i skepnad av en kvinna i harnesk. Vissa figurer eller personer representerade alltid en bestämd dygd. På målningar, medaljer,

paradharnesk och statyer skildrades antika hjältar och till exempel lejon. Den italienska bildvärlden på 1400- och 1500-talet behandlade genom antikens krigiska bildvärld den egna tidens maktkamper. En ung kvinna kunde i denna bildvärld framställas som en känd antik figur, som Jeanne d'Arc eller som en jungfru. Sjärlig listighet och fysiskt mod framställdes ofta tillsammans, denna kombination hade lett mången även från modesta förhållanden utgången man till storhet. Aristoteles dygdetik åtnjöt uppskattning.

I konsten porträttades också vrede, fastän den betraktades som en last. För att illustrera mod kunde man också använda sig av de omtvistliga hjältarna Simson och Herkules, som i sina handlingar uppvisade mänskliga svagheter som inte utgick från rationell självbehärskning. Vrede kunde också framställas i positiv bemärkelse, eftersom den kunde hjälpa att fördriva fienden. Kentarens gestalt, som representerar djuriskhet, användes också i positiv bemärkelse.

Stefano Fogelberg Rota skriver i artikeln "Fältskräck och mod i drottning Christins hovbaletter" hur det krigiska manifesterade sig i drottning Kristinas hovbaletter under det krigsdominerade 1600-talet. Under särskild behandling är den tredje akten av hovbalettens skådespel *La Naissance de la Paix*, "la Terreur panique" (Fält Skräck), i vilken fältskräcken äntrar scenen personifierad som en kvinna. I skådespelet tvistar krigsguden Mars och krigskonstens och visdomens gudinna Pallas Athene om vems inverkan på stridens slutresultat som är större. Sedan infinner sig fältskräcken, som berättar att hennes inverkan är större än dessa bådas. Pallas Athene understryker sin betydelse med att hennes makt härstammar från Jupiter, liksom drottning Kristinas makt härstammar från Gustav II Adolf. I skådespelet råkar soldaterna i panik och flyr striden, vilket egentligen kan tolkas som en strategisk reträtt från en övermäktig fiende. Skådespelarna var själva officerare med erfarenhet från strid i fält. Den svenska versionen av skådespelet var också mer realistisk än den franska. I den förstnämnda skildrades också psykosomatiska symptom med tillhörande hjärtklappningar och allt.

Det skådespel som belyses i artikeln är i sig självt en signifikant upptäckt och ett glasklart bevis på krigsupplevelsernas inverkan på tidsperiodens kultur som helhet. I hovbaletten förenades en propaganda som gynnade regenten med ett mer indirekt behov av psykologisk bearbetning av krigsupplevelsen genom underhållning och konst.

I "Tapperhet, adelskap och luthers ortodoxi under karolinsk tid" behandlar Andreas Hollstedt betydelsen av visat prov på tapperhet i fältstrid. Under lineartaktikens tidsperiod erbjöds inte många möjligheter för den enskilda officeraren eller soldaten att utmärka sig som en listig taktiker. (Vid sidan om fältstrider bör man dock alltid betona patruller-

nas och motsvarande mindre skärmytslingars betydelse som tillfällen för i synnerhet officerare att utmärka sig.)

Fältslagen lämnade också spår i lärda skrifter från 1600–1700-talen. Carl Magnus Mellin och Simon Isogaeus var lärda som samtidigt hade beröringsyta med fältarméernas verklighet. I texterna betonas manlighet som synonym till tapperhet. Perspektivet i artikeln är genusforskningsmässigt och Hollstedt kommer fram till att intersektionalitet är den lämpligaste apparaten för analys. Också i dessa texter betonas måttligheten i Aristoteles dygdetik, och till exempel kunde reträtt betraktas som klokt. Isogaeus listade tapperheten som svenskarnas (och deras mytiska förfäders götarnas) grunddygd.

Magnus Perlestmas artikel ”Den karolinske soldatens syn på mod” handlar om soldaternas verklighet – en forskningsfråga som kan ses som den högsta dygden vad gäller forskningen om det förmoderna krigets kulturhistoria. Arbetet baserar sig på en artikel skriven år 2003, vilken nu har uppdaterats. Det är berömvärt att undersökningen har fått plats i denna helhet, eftersom den har varit en föregångare när det kommer till strävan att förstå krigets verklighet.

Perlestam understryker elddopets betydelse för krigaren. Dopet skedde i samband med den första striden mot en fiende som ansågs vara jämn-god. Det här är en central observation med tanke på temat för antologin. Dopets betydelse är stor, eftersom elldopet föder krigaren. En man kan tituleras soldat när han iklär sig uniform eller tilldelas vapen och får en kort skolning, men bara striden kan göra honom till krigare. Krigaren uppfattades bland soldaterna som den verkliga manlighetens måttstock.

Perlestam beskriver också fiendebilden, där särskilt ryssarna och Peter I (senare den store) föraktades. Också danskarna framställdes som svaga. Även i till exempel den i Uleåborg skrivna ”Ilolaulu Narvan taistelun voitton johdosta” (Glädjesång med anledning av segern i Narva) beskrevs Peter I som feg, samtidigt som svenskarna skildrades som tappra krigare. Ur ett finskt perspektiv ser man ett förvånansvärt direkt samband mellan de lutherska prästernas propagandistiska predikningar och andra världskrigets propaganda och fiende- och självbild.

Perlestam går ganska långt i den i och för sig viktiga påminnelsen om skillnaderna mellan officerarnas och soldaternas uppfattningar och värdeuppsättningar i relation till krig och krigsmanskap. Officerarna och soldaterna delade trots allt delvis krigarvärdena, och formade på så sätt ett krigiskt manlighetsideal. Under Karl XII:s tid var karolinerarmén ett med ”hjältekung”. Manlighet och duktighet var ett krav, som gällde alla män, med tonvikt på gemene soldat. Officerarna använde hellre termen ära och särskilt den franska termen *honneur*. Ett förolämpande av officersäran kallades *prejudice*. De latinska och franska termerna passade antagligen inte i

soldaternas munnar – de är bra bevis på officerskårens särskilda hederskultur. I artikeln betonas dygdernas och lasternas centralitet. Dygderna och lasterna kan helt riktigt läsas såväl explicit som implicit ur innehållet i krigsartiklarna där de förbjudna handlingarna beskrivs.

Jennie Nellis artikel ”Panegyrik och tapperhet och ära under Gustaf III:s ryska krig 1788–1790” handlar om panegyriken under Gustav III:s tid. Ett av Gustav III:s mål var *immortalis gloria*, evig ära, som man kunde eftersträva på slagfälten. Kungens popularitet hade dalat efter 1772 års statskupp, och många svenskar betraktade kriget som viktigt för att kunna stilla de krigiska passionerna. Flera faktorer drev Gustav mot krig med Ryssland.

Framför allt i Carl Michael Bellmans lovsånger firades kungen som patriot, den som förde frihetskampen vidare, den tredje Gustav, ättling till Gustav Vasa och Gustav II Adolf. Striderna vid Hogland, Uttismalm, Viborgsviken och framför allt Svensksund prisades som stora segrar, men också kritiska röster förekom. I Carl Gustaf af Leopolds dikter, som hämtat inspiration från upplysningstidens idéer, behandlades en överdriven krigsiver, som skulle komma att vara farlig för riket och kungen. ”En måttligare och mer behärskad Gustav vore en tapprare Gustav.”

I artikeln ”Mod, harmoni och transcendens i Ernst Jüngers prosa” skriver Patrik Hult om Ernst Jüngers tänkande. Jünger, som förärades med det sällsynta tyska hederstecknet *Pour le Mérit*, var en av de tänkare som genomlevde första världskrigets eldhelvete och som märktes för livet av det. Rösterna av dem som deltagit i kriget hördes i hans verk *Im Stahlgewittern* (1920), liksom i hans andra undersökningar och skönlitterära verk. Han var en politiskt aktiv nationell revolutionär utopist, som dock vid 1930-talets ingång redan hade lösgjort sig från politiken och fokuserat på att dryfta individens inre värld och existens.

Sublima (en upphöjd heroisk del av psyket eller ett sinnelag), som förekommer i Jüngers verk är ett transcendentalt sinnestillstånd, som föds ur krigets kaos. En man i krig växer till krigare och utvecklar ett manligt sinnestillstånd och en viljefilosofi, med hjälp av vilka han kan överleva det mekaniska krigets malström. Krigaren är en poet, som enbart kan beskriva krigets väsen. Enligt Hultin ligger inte rädslan för döden bakom det sinnestillstånd som Jünger beskriver, utan en vilja att känna att man lever mer intensivt. Mitt i artilleriets koncentrerade eld visar sig kriget som en slags naturfenomenliknande kraft, som lemlästar individen. Tapperhet uppstår inte till följd av några yttre influenser, utan enbart ur en vilja att uppleva eldstormen utav äventyrlig glädje. Krigarens sinne kan beskrivas som medvetet tydligt distanserat från den omgivande verkligheten, men samtidigt som övergripande närvarande.

I den år 1932 utkomna utopistiska studien *Der Arbeiter* beskriver Jünger krigsupplevelsen som en metamorfos, i vilken individen överger sina

borgerliga värden och därefter är redo att bygga en ny värld. För Jünger var tapperhet en dygd som möjliggjorde framträdandet av andra dygder. Jünger beskriver också krigsupplevelsen ur ett estetiskt perspektiv. Senare har Jüngers estetiserande tänkande om krig kritiserats strängt. Hultin för däremot i sin artikel fram en alternativ tolkning till sociologen Klaus Thelewaits Jünger-kritik. Jüngers verk har kritiserats för en brist på dygder och moral bland annat av sociologen Theodor Adorno och Walter Benjamin. Han har också utpekats som protonazist, fastän Jünger i själva verket tog avstånd från nazisterna.

I Jüngers tänkande behandlas krig inte dualistiskt – tapperhet och mod kan inte separeras från död och lidande. Kriget skapar en helt egen helhet, en upplevelsevärld och en del av ett kosmos, som för individen öppnar upp en möjlighet till förändring och utveckling. Krig är en del av världen på samma sätt som till exempel ålderdom, de är oundvikliga, men de gör att individen kan upptäcka nya sidor av sig själv.

Linda Johansson dryftar i sin artikel det moderna krigets aktuella moralfrågor i förhållande till användandet av drönare i krig genom att placera frågan i den tekniska utvecklingens historiska kontext. De nya teknologierna har alltid ifrågasatt det sedvanliga sättet att föra krig. Detta gäller särskilt undvikande av närstrid, vilket genom tiderna har betraktats som feghet. Det är också glädjande att i artikeln hitta ett omnämnande om John Boyd, det moderna krigets centrala teoretiker. Kan beslutet om dödande överlämnas åt en maskin?

Fjärrstyrda, halvautomatiska och automatiska system har i allt högre grad blivit en del av den moderna krigsföringen. Drönarna har väckt hat i till exempel Pakistan, där självmordsattackerna många gånger har varit en respons på dessa. Målet för drönarna ser dem som en feg persons vapen och hämnar attackerna med bombdåd mot mjuka mål. Man kan förhålla sig till användandet av drönare med hjälp av olika moralfilosofiska begreppsapparater. Utilitaristen försvarar användandet av drönare, medan Aristoteles dygdetik ur principiell synpunkt motsätter sig det. Användarna av drönare kan välja vilken etik de följer, medan målet genomgående kommer att se dem som stridande mot dygdetiken. Å andra sidan kunde kravet på måttlighet i Aristoteles dygdetik betyda att det vore dumdristigt att låta bli att använda drönare och alltså inte förenligt med dygdetiken. Problematiken som Johansson lyfter fram har behandlats också på annat håll. För inte så länge sedan väckte det missnöje i USA att drönarpiloter hade tilldelats förnämre hederstecken än vad traditionella soldater som utmärkt sig på slagfälten hade fått.

I bokens avslutande diskussion frågar sig Peter Hyldén om dygdetiken kan göra ett slut på den ångest som det ”postheroiska” risksamhället har gett upphov till. Efter 1990-talet existerade en särskild föreställning om

tapperhetens död som låg i linje med den postheroiska tolkningen. Å andra sidan fanns det också de som ansåg att kravet på tapperhet fortfarande existerade. Frågan om dygder är mycket välställd och aktuell. Risksamhället styrs nämligen av rädsla. Dessutom skapar varje lösning av en risk en mängd nya riskbedömningar, och detta är förlamande. Mod och tron på dygder kunde potentiellt bringa ordning i detta. I dagens samhälle är bristen på dygder i språkbruket alldeles uppenbar, fastän dygder i bildvärlden fortfarande förekommer. För Clausewitz var mod en dygd och en känsla. Mod var inte enbart fysiskt mod utan också mod att i krigets dimmor gå kaotiska och moraliskt sett problematiska situationer till mötes. Militäroperationer kan analyseras utgående från dygder. Men hur och var kan man lära sig dygder?

Verket lyckas med att lyfta fram ett flertal exempel på krigets inverkan på kulturen, på krigets psykologi, sociologi och etik. Kombinerandet är en av bokens styrkor och visar att krigets inverkan på kulturen och på de undersökta fenomenen inte kan förbigås med en enkel axelryckning. Har då den äldre krigets kulturhistoria något att berätta för den moderna människan? Åtminstone förekom många av de nu aktuella diskussionerna redan på medeltiden. Verket ger en mångsidig och mänsklig bild av krigets historia. Läsandet öppnar upp flera seglivade ålderdomliga och schematiska uppfattningar både om krigets roll i Europas historia och om krigsforskningens nuvarande tillstånd.

Antologin är som helhet mycket lyckad. De olika delarna behandlar centrala teman, men upprepningar förekommer inte i för hög grad och den röda tråden bryts inte. Tidvis berör verket också religionens betydelse för krigföring, fastän ämnet inte ännu framstår som riktigt centralt. Guds skydd kunde uppfattas som en orsak till framgång i strid (vilket handlar lika mycket om vidskeplighet som religiositet). Vid sidan av manlighet, ära, kroppslighet och tapperhet kunde man ha lyft fram religion och soldatens Gudsförhållande. "Guds krigare" hade varit ett aktuellt och viktigt tilläggspektiv.

Ville Sarkamo